

ŽINIASKLAIDA IR KOMUNIKACIJA

Žiniasklaidos laisvės ribojimo aplinkybės Lietuvoje

Deimantas Jastramskis

Vilniaus universiteto Komunikacijos fakulteto
 Žurnalistikos instituto docentas
 Vilnius University, Faculty of Communication,
 Institute of Journalism, Assoc. Professor
 Bernardinų g. 11, LT-01124 Vilnius
 El. paštas: deimantas.jastramskis@kf.vu.lt

Straipsnyje nagrinėjami teisinės, politinės ir ekonominės aplinkos veiksniai, ribojantys žiniasklaidos laisvę Lietuvoje. Analizuojama 2012–2013 m. situacija, įvertinant ankstesnių metų teisinės, politinės ir ekonominės aplinkybes, turinčias įtaką analizuojamo laikotarpio žiniasklaidos laisvės padėčiai Lietuvoje.

Straipsnyje teigiama, kad žiniasklaidos laisvę Lietuvoje riboja teisės aktuose numatytos teisės laisvai gauti ir skleisti informaciją neužtikrinimas žiniasklaidos veikloje, perdėtai griežtos teisės aktų (ypač Baudžiamojo kodekso) normos, reglamentuojančios atsakomybę už netinkamą raišką viešojoje erdvėje, nepakankamas informacijos šaltinio atskleidimo reglamentavimo apibrėžtumai. Pagrindiniai politiniai veiksniai, ribojantys žiniasklaidos laisvę, yra susiję su politiniu žiniasklaidos pajungimu, naudojant žiniasklaidos laisvės varžymui: nepakankamas žiniasklaidos organizacijų ekonominis pajėgumas, valstybės finansinė politika žiniasklaidos subjektų atžvilgiu, žiniasklaidos organizacijų nuosavybės ir rinkos dalies koncentracija, žiniasklaidos organizacijų nuosavybės ir veiklos skaidrumo stoka, menkos žurnalistų ir redaktorių socialinės garantijos.

Pagrindiniai žodžiai: žiniasklaida, laisvė, teisinė aplinka, politinė aplinka, ekonominė aplinka

Žiniasklaidos laisvė yra pamatinis žmogaus teisių principas, teisiškai be cenzūros ar išankstinio valdžios leidimo visiems žmonėms garantuojantis publikavimo teisę (McQuail, 2005). Žiniasklaidos laisvė nėra absoliuti, ji neturi pažeisti kitų žmogaus teisių, todėl jos ribas nustato įstatymai. Žiniasklaidos laisvei plėtotis didžiulę įtaką turi ne vien teisinė, bet ir politinė, ekonominė šalies aplinka, kurios kaita gali lemti žiniasklaidos laisvėjimą arba suvaržymus.

Žiniasklaidos laisvė yra platesnės sąvokos, saviraiškos laisvės, dėmuo. Saviraiškos

laisvė yra įtvirtinta svarbiuose tarptautiniuose dokumentuose: 1948 m. Jungtinių Tautų paskelbtoje Visuotinėje žmogaus teisių deklaracijoje (2006) (19 straipsnis: „Kiekvienas turi teisę laisvai laikytis savo įsitikinimų ir juos reikšti; ši teisė apima laisvę nekliudomam turėti savo nuomonę ir ieškoti informacijos bei idėjų, jas gauti ir skleisti visokiomis priemonėmis ir nepaisant valstybės sienų“) ir 1950 m. Europos žmogaus teisių ir pagrindinių laisvių apsaugos konvencijoje (1995). Lietuvos valstybėje teisę laisvai reikšti įsitikinimus,

gauti ir skleisti informaciją suteikia Lietuvos Respublikos Konstitucijos (1992) 25 straipsnis, o masinės informacijos cenzūrą draudžia 44 straipsnis.

Esant realiai saviraiškos laisvei demokratinėje visuomenėje, laisva žiniasklaida sistemingai prižiūri valdžią ir teikia visuomenei patikimą informaciją apie jos veiklą, stimuliuoja aktyvų ir informuotą visuomeninį gyvenimą, suteikia galimybes išreikšti idėjas ir įvairius požiūrius, padeda atsinaujinti kultūrai ir visuomenei (McQuail, 2005). Tam, kad žiniasklaidos laisvė būtų veiksminga, siekiant tobulesnės demokratinės visuomenės, vien formalių cenzūros draudimų nepakanka. Valstybė turėtų užtikrinti galimybę žurnalistams efektyviai rinkti reikšmingą visuomenei informaciją, darnų žiniasklaidos laisvės ir atsakomybės aspektu žiniasklaidos priežiūros ir reguliavimo institucijų darbą, skaidrų transliavimo licencijų skirstymą, skatinti veiksmingą žiniasklaidos sistemos subjektų savitvarką, garantuoti vienodas žmonių teises ir galimybes pasiekti žiniasklaidos kanalus bei juose publikuotis. Laisvai ir atsakingai žiniasklaidai plėtoti reikalingos ir tam tikros ekonominės ir politinės sąlygos, t. y. finansinis tvarumas, ne per didelė žiniasklaidos nuosavybės koncentracija, taip pat nepriklausomumas nuo įvairių ekonominių ir politinių interesų. Demokratinėi visuomenės plėtotei reikalingos žiniasklaidos laisvės neįmanoma pasiekti ir be pačios žiniasklaidos veiklos ir nuosavybės skaidrumo užtikrinimo, subalansuotos redakcinės politikos, garantuojančios redakcinių (susijusių su turiniu) sprendimų nepriklausomybę nuo savininkų.

Šalyse, kuriose nėra gilių demokratinėjų tradicijų, trūksta politinio stabilumo, apstu ekonominių problemų ir (arba) nėra darnios

žiniasklaidos politikos, sukurti palankią teisinę, politinę ir ekonominę žiniasklaidos laisvei aplinką yra gana sudėtinga. Organizacijos „Freedom House“ (2013a) duomenimis, žmonių, kurie gali mėgautis laisva žiniasklaida, skaičius pasaulyje 2012 m. buvo mažiausias per praėjusį dešimtmetį. Dėl 2008 m. prasidėjusios ekonominės krizės Europoje žiniasklaidos laisvei tarptautinė aplinka kai kuriose šalyse pastaraisiais metais tapo mažiau palanki. Pavyzdžiui, didelis žiniasklaidos laisvės nuosmukis 2012 m. fiksuotas finansinį sukrėtimą patyrusioje Graikijoje.

Žiniasklaidos ekspertai, vadovaudamiesi „Freedom House“ (2013b) metodika ir vertindami teisinės, politinės ir ekonominės aplinkos veiksmus, skaičiuoja šalies žiniasklaidos laisvės indeksą ir pagal jo reikšmę šalį priskiria laisvos (0–30 balų), iš dalies laisvos (31–60 balų) arba nelaisvos (61–100) žiniasklaidos kategorijai. Penkiose Europos Sąjungos valstybėse (Italijoje, Vengrijoje, Bulgarijoje, Graikijoje ir Rumunijoje) žiniasklaida 2012 m. buvo vertinta kaip iš dalies laisva, kitose dvidešimt dviejose – laisva.

Spaudos laisvės sąlygos pagal „Freedom House“ (2013b, 2013c) metodiką mūsų šalyje vertinamos nuo 1991 m., kai Lietuva buvo priskirta laisvos žiniasklaidos šalių grupei. 1992 m. Lietuvos žiniasklaida buvo įvertinta tik kaip iš dalies laisva (1979–1992 m. žiniasklaidos laisvės indeksas skalėje nuo 0 iki 100 nebuvo skaičiuojamas, šalis žiniasklaidos laisvės aspektu buvo vertinamos kaip laisvos, iš dalies laisvos arba nelaisvos). Nuo 1993 m. iki 2012 m. Lietuva pateko į laisvą žiniasklaidą turinčių valstybių grupę. 1993–1997 m. Lietuvos žiniasklaidos laisvės indeksas kilo, 1998–2000 m. – smuktelejo (sutapo su Rusijos finansinės krizės įtaka Lietuvos ekonomi-

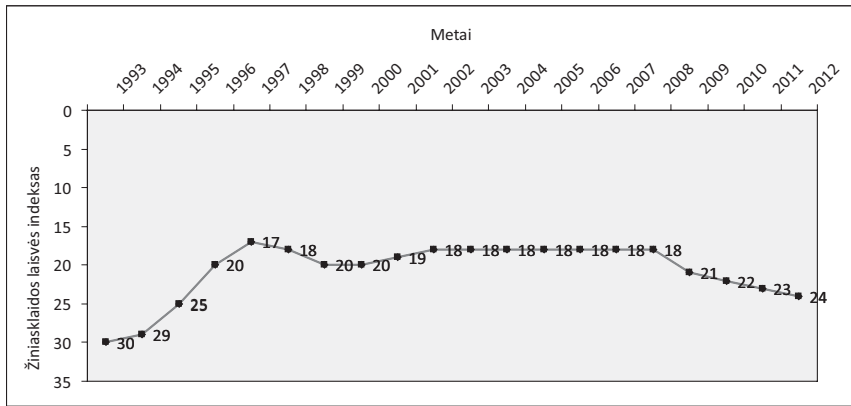

Diagrama. Lietuvos žiniasklaidos laisvės indeksas 1993–2012 m.

Šaltinis: Freedom House (2013c); sudaryta autoriaus

kai), 2002 m. pasiekęs aukščiausią reikšmę, buvo stabilus iki 2008 m., o nuo 2009 m. žiniasklaidos laisvės indeksas ketveri metai iš eilės (2009–2012 m.) smuko ir 2012 m. beveik pasiekė 1995 m. lygį (žr. diagramą).

Kompleksiškai šiuolaikinės Lietuvos žiniasklaidos laisvės teisinės, politinės ir ekonominės aplinkybės nėra analizuotos. Kai kuriuos informavimo laisvės aspektus yra aptaręs Gintaras Aleknonis (2010), saviraiškos, informavimo ir žodžio laisvės teisinį reglamentavimą analizavo Liudvika Meškauskaitė (2004), žodžio laisvės ir jos ribų teisinio reguliavimo kitimą Lietuvoje nagrinėjo Algimantas Šindeikis (2013).

Šio **straipsnio tikslas** – išnagrinėti teisinės, politinės ir ekonominės aplinkos veiksnius, ribojančius žiniasklaidos laisvę Lietuvoje. Analizuojama 2012–2013 m. situacija, įvertinant ankstesnių metų teisinės, politinės ir ekonominės aplinkybės, turinčias įtaką analizuojamo laikotarpio žiniasklaidos laisvės padėčiai Lietuvoje.

Teisinė aplinka

Saviraiškos, informacijos gavimo ir skleidimo laisvė bei cenzūros draudimas yra

įtvirtinti Lietuvos Respublikos Konstitucijoje (1992). Teisę rinkti, gauti ir skelbti informaciją numato Lietuvos Respublikos visuomenės informavimo įstatymo pakeitimo įstatymas (2006) ir Lietuvos Respublikos teisės gauti informaciją iš valstybės ir savivaldybių institucijų ir įstaigų įstatymo pakeitimo įstatymas (2005).

Teisės aktuose garantuojama teisė laisvai gauti ir skleisti informaciją žiniasklaidos veikloje efektyviai užtikrinama ne visada. Tam tikrais atvejais sudaromos biurokratinės kliūtys rengti ir skleisti informaciją. Pavyzdžiui, 2008 m. Lietuvos Respublikos Seimo valdyba buvo priėmusi sprendimą (atšauktas 2009 m.) dėl žurnalistų akreditavimo tvarkos pakeitimo, kuris sumažino žurnalistų galimybes rinkti informaciją parlamente (BNS, 2009). Žurnalistams yra gana sudėtinga gauti informaciją apie savivaldybių veiklą iš kai kurių Lietuvos savivaldybių vadovų ir administracijos atstovų, nes yra nustatomos varžančios žurnalistų darbą informacijos teikimo taisyklės (Nacionalinė rajonų ir miestų laikraščių leidėjų asociacija, 2013). Nors Lietuvos Respublikos administracinių teisės pažeidimų

kodekse valstybės ir savivaldybių institucijų vadovams yra numatyta skirti baudas už atsisakymą teikti informaciją ir trukdymą žurnalistams vykdyti profesines pareigas, žurnalistai teisinėmis priemonėmis savo pažeistas teises gauti informaciją gina tik išimtiniais atvejais (Lietuvos žurnalistika: dienos ir darbai. 1990 m. sausis – 2007 m. gruodis, 2008). Tai lemia sudėtinga teisinė procedūra bei yra riboti redakcijų ištekliai siekti teisėtumo.

Lietuvos Respublikos baudžiamojo kodekso (toliau – BK) 154 straipsnis už asmens šmeižimą per visuomenės informavimo priemonę numato baudą, areštą arba laisvės atėmimą iki dvejų metų, 155 straipsnis už viešą asmens įžeidimą numato baudą, laisvės apribojimą, areštą arba laisvės atėmimą iki vienerių metų (Lietuvos Respublikos baudžiamojo kodekso patvir-

vilinis kodeksas ir yra nustatyta civilinio proceso tvarka, galima reikalauti žiniasklaidoje paskleistų apie asmenį tikrovės neatitinkančių teiginių paneigimo bei dėl pažemintos reputacijos turtinės ir neturtinės žalos atlyginimo, BK numatomos bausmės dėl įžeidimo ir šmeižimo yra perteklinės. Be to, atsakomybė už šmeižimą taip pat galėtų būti nagrinėjama civilinio proceso metu (pakeitus teisės aktus).

Pirmos instancijos teismuose gautų bylų, kuriose pareikšti kaltinimai pagal BK 154 ir 155 straipsnius, per devynerius metus (2004–2012 m., po to, kai 2003 m. įsigaliojo naujasis BK su privataus kaltinimo norma dėl šmeižimo ir įžeidimo) skaičius kasmet didėjo (išskyrus 2008 m.) ir 2012 m., palyginti su 2004 m., padidėjo 5,4 karto (žr. lentelę). Toks baudžiamųjų bylų dėl šmeižimo ir įžeidimo skaičiaus didėjimas rodo, kad ši

Lentelė. Pirmos instancijos teismuose gautų bylų, kuriose pareikšti kaltinimai pagal BK 154 ir 155 straipsnius, skaičius 2004–2012 m.

2004	2005	2006	2007	2008	2009	2010	2011	2012
108	133	252	296	272	311	390	540	581

Šaltinis: Nacionalinė teismų administracija (2013).

tinimo ..., 2000). BK 154 ir 155 straipsniai analogiškas bausmes numato ir asmenims, kaltinamiems dėl ne viešumoje paskleisto šmeižimo ar įžeidimo. Už šiuose straipsniuose numatytas veikas asmuo atsako tuo atveju, kai yra prokuroro reikalavimas arba nukentėjusio asmens skundas (ar jo teisėto atstovo pareiškimas), t. y. galioja privataus kaltinimo tvarka, kai asmuo dėl šmeižimo ar įžeidimo gali kreiptis į teismą ir tokiu atveju, neatlikus ikiteisminio tyrimo, apskūstasis gali tapti kaltinamuoju. Kadangi asmens garbės ir orumo gynimą reglamentuoja Lietuvos Respublikos ci-

BK norma mūsų valstybėje tampa grėsme saviraiškos laisvei.

BK 154 ir 155 straipsniai gali būti taikomi visiems asmenims, tačiau žurnalistų profesijos atstovams šie straipsniai ypač aktualūs todėl, kad žurnalistai gali būti teisiami (taikoma baudžiamoji atsakomybė) už pasisakymus, susijusius su jų kasdieniu darbu. Nors pagal BK 154 ir 155 straipsnius nuteisiami tik pavieniai žurnalistai, tarp kaltinamųjų jie sudaro palyginti nemažą grupę. Pavyzdžiui, vien tik Vilniaus miesto apylinkės teisme 2012 m. iš 45 bylų, kuriose asmenys buvo kaltinami pagal BK 154 ir 155

straipsnius, 7 (15,5 proc.) kaltinamieji buvo žurnalistai. Kitas žurnalistų darbui (ir žiniasklaidos laisvei) svarbus dalykas yra tas, kad reali nuolatinė grėsmė tapti kaltinamaisiais skatina žurnalistų savicenzūrą ir menkina galimybes tarnauti visuomenės interesui.

Nagrinėjant atsakomybę už įžeidimą ir šmeižimą žiniasklaidoje, svarbu paminėti ir tai, kad, be baudžiamosios atsakomybės, Lietuvoje yra numatyta administracinė atsakomybė, kuri gali būti taikoma atitinkamai pasisakius valstybės vadovo atžvilgiu. Lietuvos Respublikos administracinių teisės pažeidimų kodekso 214⁽⁶⁾ straipsnis numato įspėjimą ar baudą už Respublikos Prezidento įžeidimą arba šmeižimą masinės informacijos priemonėse (Lietuvos Respublikos įstatymas dėl Lietuvos Respublikos administracinių teisės pažeidimų kodekso pakeitimo ir papildymo, 1994). Nors praktikoje šis straipsnis taikomas retai, tokia selektyvi administracinė atsakomybė dėl vieno asmens įžeidimo ar šmeižimo sudaro papildomą galimybę varžyti žiniasklaidos laisvę.

Vienas iš svarbių žiniasklaidos laisvės elementų yra informacijos šaltinių saugojimo garantijos. Lietuvos Respublikos visuomenės informavimo įstatymo pakeitimo įstatymo (2006) 8 straipsnis numato, kad viešosios informacijos rengėjas, skleidėjas, jų dalyvis, žurnalistas turi teisę išsaugoti informacijos šaltinio paslaptį, išskyrus atvejus, kai informacijos šaltinį teismo sprendimu atskleisti būtina dėl gyvybiškai svarbių ar kitų ypač reikšmingų visuomenės interesų. Šiame teisės akte palyginti abstrakčiai apibrėžti atvejai, kai teismo sprendimu šaltinį atskleisti būtina, praktikoje atliekant ikiteisminį tyrimą (arba teismo proceso metu) ir taikant Baudžiamojo proceso kodekso 80 straipsnio normas (Lietuvos Respublikos baudžiamojo proceso kodekso 37, 40, 44 ..., 2007), apklaui-

siant kaip liudytojus žiniasklaidos atstovus, sudaro galimybes riboti žiniasklaidos laisvę. Tai parodė 2013 m. Specialiųjų tyrimų tarnybos atliekamas ikiteisminis tyrimas dėl Valstybės saugumo departamento slaptos pažymos dalies turinio nutekėjimo ir paskelbimo žiniasklaidoje. Šio tyrimo metu pirmos instancijos teismo teisėjui įpareigojus naujienų agentūros BNS redaktorę atskleisti informacijos šaltinį, buvo atliekama krata, poėmiai ir apklausti šeši BNS darbuotojai (Balčiūnienė, 2013). Nors aukštesnės instancijos teismas vėliau šią pirmos instancijos teismo nutartį dėl informacijos šaltinio atskleidimo įpareigojimo panaikino, varžantis žiniasklaidos laisvę teisinis neapibrėžtumas išlieka, kol nebus patikslinti tam tikri Visuomenės informavimo įstatymo ir Baudžiamojo proceso kodekso straipsniai bei Lietuvos teismuose nebus tokio pobūdžio bylose (susijusiose su žiniasklaidos atstovų šaltinių atskleidimu) plačiau taikoma Europos Žmogaus Teisių Teismo praktika.

Valstybė nesudaro juridinių kliūčių kurti žiniasklaidos organizacijas ir steigti žiniasklaidos priemones. Steigti spaudos ir interneto žiniasklaidos priemones Lietuvoje jokių leidimų nereikia. Asmenys, ketinantys verstis radijo ir televizijos programų transliavimo ir retransliavimo veikla, privalo gauti licencijas, kurias nustatyta tvarka išduoda Lietuvos radijo ir televizijos komisija. Visuomeninio transliuotojo – Lietuvos nacionalinio radijo ir televizijos programų transliavimo veikla nėra licencijuojama (Lietuvos Respublikos visuomenės informavimo įstatymo 2, 5, 19 ..., 2010). Licencijavimo procedūros iš esmės yra aiškios ir skaidrios, LR TK sprendimai gali būti skundžiami teismui.

Lietuvoje nėra specialių teisės aktų, ribojančių žiniasklaidos organizacijų nuosa-

vybės koncentraciją ar jų užimamas rinkos dalis. Žiniasklaidos rinkoje, kaip ir kitose ekonomikos srityse (išskyrus mažmeninę prekybą), padėtis yra dominuojama, kai ūkio subjekto užimama rinkos dalis sudaro ne mažiau kaip 40 procentų, arba kai dviejų ar trijų ūkio subjektų, kuriems tenka didžiausios atitinkamos rinkos dalys, užimama rinkos dalis kartu sudaro ne mažiau kaip 70 procentų (Lietuvos Respublikos konkurencijos įstatymo pakeitimo įstatymas, 2012). Vienam asmeniui Lietuvoje leidžiama valdyti 100 proc. žiniasklaidos organizacijos akcijų, neatsižvelgiant į tos organizacijos užimamos rinkos dalį (vidinė nuosavybės koncentracija neribojama). Be to, tas pats ūkio subjektas gali valdyti ir televizijos, ir radijo kanalus, ir spaudos, ir interneto žiniasklaidos priemones (tarprūšinė žiniasklaidos koncentracija neribojama). Nepakankamas žiniasklaidos nuosavybės koncentracijos ir užimamos rinkos dalies ribojimas sudaro palankias sąlygas mažesniai žiniasklaidos sistemos subjektų konkurencingumui ir mažesnei žiniasklaidos įvairovei, t. y. tokiu atveju netenkinama vienos iš pagrindinių Deniso McQuailo (2005) išskirtų struktūrinių žiniasklaidos laisvės sąlygų (kitos struktūrinės sąlygos: žiniasklaidos nepriklausomumas ir prieinamumas piliečiams).

Lietuvos žiniasklaidos sistemos subjektų veiklą reguliuoja ir prižiūri trys institucijos: Žurnalistų etikos inspektorius, Lietuvos radijo ir televizijos komisija (LRTK), Žurnalistų ir leidėjų etikos komisija (ŽLEK). Žurnalistų etikos inspektorius yra viešąjį administravimą atliekantis valstybės pareigūnas, prižiūrintis ir kontroliuojantis viešosios informacijos rengėjų ir skleidėjų veiklą. LRTK funkcija – radijo ir televizijos transliuotojų ir retransliuotojų veiklos reguliavimas ir kontrolė (Lietuvos Respublikos

visuomenės informavimo įstatymo pakeitimo įstatymas, 2006). Abi šios institucijos žiniasklaidos sistemos subjektų veiklą prižiūri teisės aspektu. Etikos aspektu žiniasklaidos subjektų veiklą vertina ŽLEK, kuri tirdama pareiškėjų skundus dėl žiniasklaidos priemonių paskleistos informacijos nustato, ar žiniasklaidos priemonė pažeidė Lietuvos žurnalistų ir leidėjų etikos kodeksą (Lietuvos Respublikos visuomenės informavimo įstatymo pakeitimo įstatymas, 2006). Nė vienai iš šių institucijų įstatymai nesuteikia teisės kontroliuoti žiniasklaidos priemonių turinio iki jų paskelbiant.

Žurnalistų etikos inspektorių skiria Seimas (ŽLEK teikimu), jis yra atskaitingas Seimui, jo vadovaujamos tarnybos veikla finansuojama iš valstybės biudžeto (Lietuvos Respublikos visuomenės informavimo įstatymo pakeitimo įstatymas, 2006). Nors Žurnalistų etikos inspektoriaus skyrimas yra Seimo politinės daugumos valios išraiškos rezultatas, šis pareigūnas kadencijos laikotarpiu negali dalyvauti politinėje veikloje, todėl formaliai yra atskirtas nuo tiesioginės politinės įtakos.

Radijo ir televizijos programų transliuotojų ir retransliuotojų veiklą prižiūrinti LRTK yra taip pat atskaitinga Seimui, tačiau finansuojama iš transliuotojų ir retransliuotojų pervedamų (įstatymo fiksuotų) lėšų. Nuo 2013 m. iš vienuolikos LRTK narių penkis deleguoja politikai (2 – Prezidentas, 3 – Seimas), o pirmininką ir jo pavaduotoją skiria Seimas (Lietuvos Respublikos visuomenės informavimo įstatymo 47 straipsnio pakeitimo įstatymas, 2012). Iki 2013 m. politikai deleguodavo 4 narius iš 13, o pirmininką išsirinkdavo pati LRTK. Toks LRTK sudėties ir vadovybės skyrimo procedūros pokytis padidino netiesioginę politikų įtaką šiai institucijai.

ŽLEK yra sudaryta iš žurnalistų organizacijų, žiniasklaidos organizacijų asociacijų ir kitų visuomeninių organizacijų atstovų, jos veiklą finansuoja Spaudos, radijo ir televizijos rėmimo fondas (SRTRF) (Lietuvos Respublikos visuomenės informavimo įstatymo pakeitimo įstatymas, 2006). ŽLEK nėra atskaitinga politinei valdžiai, tačiau jos sprendimai, konstatuojantys Lietuvos žurnalistų ir leidėjų etikos kodekso pažeidimus (kaip ir Žurnalistų etikos inspektorius ar LRTK sprendimai, konstatuojantys įstatymų pažeidimus) gali vieneriems metams iš žiniasklaidos organizacijų atimti galimybę pretenduoti į SRTRF paramą (Valstybės teikiamos dalinės finansinės ..., 2007).

Žiniasklaidos savitvarkos institucijos kūrimas valstybės iniciatyva (ŽLEK sudaryti įpareigoja įstatymas) ir dviejų Seimui atskaitingų, žiniasklaidos veiklą prižiūrinčių institucijų (Žurnalistų etikos inspektorius ir LRTK) funkcionavimas rodo, kad formaliai žiniasklaidos priežiūrai reikšmingą įtaką turi valstybė. Be to, galimybė dėl tos pačios publikuotos žiniasklaidoje informacijos pateikti skundą į skirtingas institucijas dėl įstatymo ir etikos pažeidimo bei potencialios sankcijos dėl SRTRF paramos gali skatinti ne vien žiniasklaidos organizacijų socialinę atsakomybę, bet ir žiniasklaidos laisvės varžymą.

Apibendrinant teigtina, kad įtvirtintą Lietuvos Respublikos Konstitucijoje informacijos gavimo ir skleidimo laisvę iš dalies riboja kiti teisės aktai ir atitinkamas teisės aktų taikymas praktikoje. Išskirtinai nepalankias aplinkybes žiniasklaidos laisvei tarpti sudaro Baudžiamojo kodekso normos, reglamentuojančios atsakomybę už šmeižimą ir įžeidimą, taip pat Baudžiamojo proceso kodekso norma dėl informacijos šaltinio paslapties atskleidimo, sudaranti

sąlygas taikyti žiniasklaidos atstovams (liudininkams) spaudimą atliekant jų atžvilgiu neproporcingus ikiteisminio tyrimo veiksmus. Be teismų ir ikiteisminio tyrimo institucijų, atitinkamai taikančių minėtas Baudžiamojo kodekso ir Baudžiamojo proceso kodekso normas, žiniasklaidos laisvę riboja ir vykdomosios valdžios, įstatymų leidžiamosios valdžios ir savivaldybių institucijų veiksmai, neatitinkantys galiojančių teisės aktų arba atliekami pasinaudojant netobulomis žiniasklaidos laisvės aspektu teisės aktų normomis, sudarančiomis galimybių neteikti (laiku arba iš viso) žiniasklaidos atstovams svarbios visuomenei informacijos.

Nagrinėjant teisės aktų normas, darančias įtaką žiniasklaidos laisvės varžymams, pabrėžtinas nesubalansuotas įstatymų leidėjų požiūris žiniasklaidos sistemos subjektų atžvilgiu. Viena vertus, vadovaujantis teisės aktais, sukurta per daug biurokratizuota žiniasklaidos priežiūros sistema, kuri šalia teisminės valdžios suteikia papildomų galimybių reikalauti iš žiniasklaidos subjektų teisinės ir etinės atsakomybės. Kita vertus, stokojama teisės aktų normų, specialiai reglamentuojančių žiniasklaidos subjektų nuosavybės koncentracijos ir užimamos rinkos dalies ribojimus, kurie paskatintų žiniasklaidos įvairovę ir sumažintų dalies žurnalistų priklausomybę nuo jų darbdavių ekonominių (tam tikrais atvejais – ir politinių) interesų.

Politinė aplinka

Lietuvoje rengti ir (ar) skleisti informaciją gali visi asmenys (Lietuvos Respublikos visuomenės informavimo įstatymo 2, 22..., 2010), išskyrus valstybės ir savivaldybių institucijas bei įstaigas (išskyrus mokslo

ir mokymo įstaigas), bankus, politines partijas, kurie negali būti viešosios informacijos rengėjais ir (ar) jų dalyviais, bet gali leisti neperiodinius informacinio pobūdžio leidinius, turėti informacinės visuomenės informavimo priemonių, skirtų visuomenei informuoti apie savo veiklą (Lietuvos Respublikos visuomenės informavimo įstatymo pakeitimo įstatymas, 2006). Tokiu būdu yra įteisintas žiniasklaidos nepriklausomumas nuo juridinių politikos subjektų.

Tačiau šios įstatymo normos praktikoje ne visuomet garantuojamos, net ir tuo atveju, kai įstatymo pažeidimą fiksuoja žiniasklaidos priežiūros institucija – Žurnalistų etikos inspektorius ir jo tarnyba. Pavyzdžiui, 2013 m. gruodžio 3 d. Žurnalistų etikos inspektorius priėmė sprendimą, kuriame konstatavo, kad *de jure* leidinio „Mano Druskininkai“ leidėjas/viešosios informacijos rengėjas (skleidėjas) yra Druskininkų švietimo centras, tačiau *de facto* – ir Druskininkų savivaldybės taryba, Druskininkų savivaldybės administracijos direktorius bei Druskininkų savivaldybės administracija ir tai pažeidžia Visuomenės informavimo įstatymo 22 straipsnio 6 dalį, numatančią, kad savivaldybės institucijos bei įstaigos negali būti viešosios informacijos rengėjai ir (ar) jų dalyviai. Be to, tame pačiame sprendime akcentuojama, kad Druskininkų savivaldybės institucijos ir įstaigos ne tik nekontroliavo visuomenės informavimo pliuralizmo ir sąžiningos konkurencijos išsaugojimo, kaip įpareigoja Visuomenės informavimo įstatymo 29 straipsnio 2 dalis, bet ėmėsi šiems siekiams priešingų priemonių ir jų įgyvendinimo (Žurnalistų etikos inspektorius tarnyba, 2013). Priėmus šį sprendimą, periodinį leidinį „Mano Druskininkai“ ir toliau leido tie patys leidėjai, pažeisdami žiniasklaidos nepriklausomumo

principą ir varžydami žiniasklaidos laisvę savivaldybėje.

Nors disponavimas žiniasklaidos nuosavybe juridiniams asmenims, susijusiems su politika, formaliai apribotas, politikams, valstybės ir savivaldybių institucijų atstovams, kaip ir kitiems fiziniams asmenims, juridinių asmenų dalyviams, galima įsigyti ir valdyti žiniasklaidos priemones. Jeigu palyginti didelę atitinkamos žiniasklaidos rinkos dalį užima valdžios atstovų valdoma žiniasklaida, skleidžianti vienašališkai politiškai angažuatą turinį, galima teigti, kad sudaromos nepalankios žiniasklaidos laisvei politinės aplinkybės. Tokia situacija būdinga palyginti nemažai daliai rajonų savivaldybių, kur vietinės žiniasklaidos priemonės administruojančių bendrovių pagrindiniai akcininkai yra politikai arba politikų artimieji.

Charakteringiausia situacija nagrinėjamu aspektu yra Kėdainių rajono savivaldybėje, kur didžioji žiniasklaidos rinkos dalis priklauso Darbo partijos narių ir jų artimųjų kontroliuojamoms bendrovėms: UAB „Rinkos aikštės“ (leidžia laikraštį „Rinkos aikštė“) 100 proc. akcijų ir UAB „Kėdainių krašto televizija“ 99,7 proc. akcijų valdo UAB „Vikonda“, kurios dauguma akcijų priklauso Seimo nario Viktoro Uspaskicho artimiesiems (Lietuvos Respublikos kultūros ministerijos informacija, 2013; Lietuvos radijo ir televizijos komisija, 2013; BNS, 2013), UAB „Kėdainių garsas“ (leidžia laikraštį „Kėdainių garsas“) 67,5 proc. akcijų valdo Seimo nario Vytauto Gapšio sutuoktinė (Lietuvos Respublikos kultūros ministerijos informacija, 2013; Vyriausioji tarnybinės etikos komisija, 2012). Kita žiniasklaidos bendrovė, kontroliuojama Darbo partijos ir Seimo narių, administruoja 54 interneto svetaines Lietuvos savivaldy-

bėse – UAB „Interneto žinios“, kurios 51 proc. akcijų priklauso Seimo nariui Viktorui Uspaskichui, 45 proc. – Seimo nario Vytauto Gapšio sutuoktinei ir 4 proc. – Seimo nariui Viktorui Fiodorovui (Lietuvos Respublikos kultūros ministerijos informacija, 2013; Vyriausioji tarnybinės etikos komisija, 2012; Internetozinios.lt, 2014).

Dar vienas paplitęs vietinės žiniasklaidos pajungimo variantas – kai jos nuosavybe disponuoja savivaldybės vadovas arba savivaldybių tarybų nariai. Pavyzdžiui, Lazdijų rajono meras Artūras Margelis (Tėvynės sąjungos – Lietuvos krikščionių demokratų narys), einantis šias pareigas nuo 2007 m., turi 61,9 proc. akcininkų balsų UAB „Dzūkų žinios“, kurios leidžia Lazdijų rajono laikraštį „Dzūkų žinios“ ir Alytaus miesto ir rajono laikraštį „Dainavos žodis“ bei administruoja interneto svetaines dzukuzinios.lt ir dainavoszodis.lt. UAB „Danielita“ (leidžia „Širvintų kraštą“) 100 proc. akcijų priklauso žemės ūkio viceministrei Živilei Pinskuvienei (Darbo partijos narė), 2011–2012 m. ji buvo Širvintų rajono savivaldybės tarybos narė (Lietuvos Respublikos kultūros ministerijos informacija, 2013).

Dalį nacionalinės žiniasklaidos politikai pajungia per statytinius organizacijų nuosavybės ir organizacijų valdymo struktūroje. Politinės įtakos modelis, kai pagrindinius žiniasklaidos turinio įreminimo elementus nustato Darbo partijos nariai bei su ja susiję asmenys, yra fiksuotas interneto portalų „Balsas.lt“, „Economika.lt“ ir laikraščio „Valstiečių laikraštis“ administravime (BNS, 2012; Pečeliūnienė, 2012; Veidas.lt, 2012).

Nesant politikos subjektų įtakos žiniasklaidos organizacijų valdymui, svarbi žiniasklaidos turinio poveikio priemonė gali

būti valstybės institucijų, politinių partijų ir pavienių politikų lėšos, skirtos atlikti reikalingos informacijos skelbimo užsakymams. Viešųjų pirkimų tarnybos (2014) duomenimis, 2012 m. ir 2013 m. pirmo pusmečio viešinimo paslaugų viešųjų pirkimų vertė buvo 108,3 mln. Lt. Iš viso šiuo laikotarpiu viešinimo paslaugų pirkimus vykdė 90 perkančiųjų organizacijų. Didžiausios perkančiosios organizacijos pagal viešinimo paslaugų pirkimų vertę per šį laikotarpį buvo Lietuvos Respublikos žemės ūkio ministerija, kurios įvykdytų viešinimo paslaugų pirkimų vertė sudarė 17,5 mln. Lt, ir Nacionalinė mokėjimo agentūra prie Žemės ūkio ministerijos – 12,7 mln. Lt.

Svarbių valstybės institucijų ir kitų politikos subjektų lėšos, skaidriai ir be papildomų politinių kėslų redakcinio turinio atžvilgiu skiriamos reikalingai informacijai skleisti, galėtų būti vertinamos kaip savarankiškos pajamos iš ūkinės veiklos, tačiau Lietuvos žiniasklaidos ir politinės aplinkos subjektų santykiuose yra būdingas tiesiogiai žiniasklaidos organizacijoms skiriamų politikos subjektų (juridinių ir fizinių) lėšų tam tikrai informacijai (reklamos, veiklos viešinimo) skleisti ir originalaus žiniasklaidos turinio ryšys. Atliktas nacionalinių dienraščių tyrimas parodė, kad didžiausiuose dienraščiuose skleidžiamos palankesnės naujienos apie tuos politikus, kurie, palyginti su kitais politikais, redakcijoms pateikia daugiau reklamos užsakymų (Jastramskis, 2009). Žiniasklaida, gaunanti iš politikos subjektų finansavimą už užsakomosios informacijos skelbimą ir atitinkamai skleidžianti politiška tendencingą redakcinį turinį, negali būti vertinama kaip laisva.

Apibendrinant politinės aplinkos veiksmų įtaką žiniasklaidos laisvei, galima teigti, kad formalus draudimas juridiniams politi-

kos subjektams disponuoti žiniasklaida neeliminavo jų įtakos žiniasklaidos priemonių turiniui. Svarbiausia šios įtakos forma yra valstybės ir savivaldybių institucijų skiriamos žiniasklaidos organizacijoms lėšos, dažnai garantuojančios lėšų skyrėjams palankesni jų atžvilgiu lėšas įsisavinančių žiniasklaidos organizacijų skleidžiamą turinį. Viena vertus, žiniasklaidos turinio priklausomybę nuo politikos subjektų finansavimo skatina menkas žiniasklaidos organizacijų ekonominis pajėgumas (iš dalies lemiamas netinkamos valstybės politikos žiniasklaidos subjektų atžvilgiu), kita vertus, dalis žiniasklaidos organizacijų (net ir būdamos ekonomiškai pajėgios) turinio nepriklausomumą savo iniciatyva auškoja dėl galimybės pajamas papildyti iš politikos subjektų lėšų.

Ekonominė aplinka

Kaip matyti iš diagramos, kurioje pateiktas organizacijos „Freedom House“ skaičiuojamo Lietuvos žiniasklaidos laisvės indekso kitimas 1993–2012 m., žiniasklaidos laisvės indekso smukimo pradžia sutapo su šalies ekonominės situacijos pablogėjimu 1998 ir 2009 m., tačiau šio indekso smukimas 1998–2000 m. buvo perpus mažesnis nei 2009–2012 m. Viena vertus 2009 m. ekonomikos nuosmukis buvo gerokai didesnis nei 1999 m., vertinant pagal bendrąjį vidaus produktą to meto kainomis, palyginti su praėjusiais metais procentais (Lietuvos statistikos departamentas, 2014). Kita vertus, Lietuvos Vyriausybės ekonominė politika žiniasklaidos atžvilgiu abiem laikotarpiais iš esmės skyrėsi: ištikus 1998 m. krizei ir pokriziniu laikotarpiu valstybė nekeitė mokesčių lengvatų sistemos, taikomos žiniasklaidos subjektams, bet mažino paramą

žiniasklaidai per Spaudos, radijo ir televizijos rėmimo fondą (SRTRF). Nuo 2009 m. buvo pasirinkta priešinga finansinės politikos žiniasklaidos atžvilgiu koncepcija: naikinti PVM lengvatas periodinei spaudai, įvesti socialinio draudimo įmokas nuo mokamų redakcijų kūrybiniais darbuotojams honorarų ir didinti biudžetinę paramą per SRTRF (Jastramskis, 2013). Tačiau SRTRF paramos padidinimas buvo nepakankamas, kad būtų kompensuoti neigiami ekonominės krizės ir mokesčių politikos padariniai žiniasklaidos organizacijų ekonominiam pajėgumui, kurio sumažėjimas lėmė didesnę žiniasklaidos priklausomumą nuo politikos subjektų, žiniasklaidos turinio įvairovės siaurėjimą ir žiniasklaidos laisvės indekso Lietuvoje smukimą 2009–2012 metais.

Žiniasklaidos laisvei mikroekonomikos aspektu svarbu, kokia žiniasklaidos koncentracija ir įvairovė yra žiniasklaidos rinkose. Kadangi Lietuvos teisės aktuose nenumatytos jokios specialios žiniasklaidos nuosavybės ir rinkos dalių koncentracijos normos (galioja tokie patys ribojimai, kaip ir daugeliui kitų ūkio šakų), nuosavybės valdytojai gali sutelkti palyginti daug žiniasklaidos. Didelės vidinės nuosavybės koncentracijos (kai daugiau nei 50 proc. akcijų valdo vienas asmuo) bendrovių: UAB „MG Baltic Media“ (5 televizijos kanalai, interneto portalas ir žurnalų grupė), UAB „Respublikos leidiniai“ grupė (2 nacionaliniai dienraščiai, 2 regioniniai dienraščiai, naujienų agentūra, vietinių laikraščių grupė, laikraščių interneto svetainės, spaustuvė), taip pat UAB „Lietuvos rytas“ (dienraštis, televizija, interneto portalas, spaustuvė) (Lietuvos Respublikos kultūros ministerijos informacija, 2013; „Transparency International“ Lietuvos skyrius, 2012) ir kitų žiniasklaidos organizacijų plačiai išsi-

šakojusi veikla žiniasklaidos rinkoje (horizontali, vertikali ir tarpūšinė koncentracija) bei kitose ekonomikos srityse (tarpšakinė koncentracija) siaurina šalies žiniasklaidos turinio įvairovę nacionaliniu, regioniniu bei vietiniu mastu.

Koncentruotos žiniasklaidos nuosavybės, daug ekonominių interesų turinčiose organizacijose žurnalistų ir redaktorių veikla yra apribota nuosavybinių organizacinių bei ekonominių politinių interesų lauke. Ekonomiškai sudėtingomis sąlygomis egzistuojančios, finansiškai priklausomos nuo valdžios, pavienių politikų ir koncentruoto verslo interesų žiniasklaidos organizacijos neturi pakankamų galimybių nušviesti viso politinio spektro bei pateikti išsamaus socialinių grupių ir jų interesų vaizdo žiniasklaidoje. Lietuvos rinkoje veikia tik pavienės ekonomiškai pajėgios žiniasklaidos organizacijos, kurių administruojamos žiniasklaidos priemonės pateikia gana išsamų politinį ir socialinį naujienų spektrą.

Užtikrinant visapusišką žiniasklaidos laisvę yra svarbūs vidinės organizacinės laisvės elementai, kai žiniasklaidos nuosavybės santykiai yra aiškiai deklaruojami, darbo santykiai yra skaidrūs ir kai žurnalistai ir redaktoriai veikia pagal aiškiai nustatytus etikos standartus. Žiniasklaidos organizacijų nuosavybės skaidrumą teisiškai prižiūrėti įpareigotos LR TK ir Kultūros ministerija (Lietuvos Respublikos visuomenės informavimo įstatymo pakeitimo įstatymas, 2006). LR TK kaupia, sistemina ir viešai skelbia informaciją apie transliuotojus, retransliuotojus, jų savininkus, vadovus. Tačiau, jeigu transliuotojų ir retransliuotojų savininkai yra juridiniai asmenys, jų nuosavybės valdytojai nėra nurodomi, t. y. nepateikiami patronuojančių organizacijų pagrindiniai savininkai. Duo-

menis apie periodinės spaudos ir interneto žiniasklaidos priemonių nuosavybės valdytojus ir vadovus kaupia, sistemina ir viešai skelbia Kultūros ministerija. Tačiau ne visos žiniasklaidos organizacijos pateikia įstatyme nurodytus duomenis apie nuosavybės valdytojus bei jų turtines sąsajas su kitais viešosios informacijos rengėjais, skleidėjais ir savininkais (atsakomybė už šių duomenų nepateikimą nenumatyta). Be to, kaip ir transliuotojų atveju, dažnai nėra nurodomi juridinių asmenų (žiniasklaidos organizacijų steigėjų) nuosavybės valdytojai.

Kaip viena iš priemonių silpninti žurnalistų socialines garantijas yra paplitusi praktika nesudaryti su žurnalistais darbo ir autorinių sutarčių bei žurnalistus versti užsiimti individualia veikla pagal Valstybinėje mokesčių inspekcijoje išduodamas pažymas arba verslo liudijimus (Pečeliūnienė, 2012) bei atsiskaityti už darbą neoficialiai, nemokant valstybei mokesčių (BNS, 2012; Šalc, 2012). Kaip rodo „Valstiečių laikraščio“ ir „Ekonomika.lt“ atvejai, ekonomiškai išnaudojami žurnalistai turi menkas galimybes kurti laisvą ir atsakingą žiniasklaidos turinį.

Nors įstatymas nustato, kad viešosios informacijos rengėjas privalo turėti vidaus tvarkos taisykles ir (ar) vidaus etikos kodeksą (Lietuvos Respublikos visuomenės informavimo įstatymo pakeitimo įstatymas, 2006), dauguma Lietuvos redakcijų neturi parengusios individualių etikos kodeksų bei jose nėra veikiančių etikos komisijų. Tik pavienės redakcijos viešai nurodo, kad savo darbe vadovaujasi organizacijos arba Lietuvos žurnalistų ir leidėjų etikos kodeksu.

Kadangi Lietuvos žiniasklaidos sistemos nuosavybės subjektų santykiai yra paviešinami tik iš dalies, darbo santykiai dalyje organizacijų nėra pakankamai skaidrūs bei daugumos redakcijų vidinės elgsenos taisy-

klės dažniausiai nėra suformuluotos, o kartu ir paviešintos, galima tvirtinti, jog žiniasklaidos organizacijų valdymo skaidrumas yra ribotas ir tai yra viena iš žiniasklaidos laisvės kliūčių.

Apibendrinant ekonominės aplinkos veiksnių įtaką žiniasklaidos laisvei, galima teigti, kad reikšmingą vaidmenį atlieka valstybės ekonominė politika žiniasklaidos subjektų atžvilgiu (ypač tai svarbu ekonominių krizių metu) – sprendimai susiję su mokesčiais, įmokomis, parama, nuosavybės koncentracijos ribojimu. Žiniasklaidos organizacijų elgsena, ribojanti žurnalistų raiškos laisvę, dažnai yra nulemta netinkamos valstybės politikos žiniasklaidos subjektų atžvilgiu (ir teisinių sąlygų sudarymo, ir teisės aktų vykdymo priežiūros aspektu).

Išvados

Ribojantys žiniasklaidos laisvę Lietuvoje *teisinės aplinkos veiksniai* yra šie:

- teisės aktuose numatytos teisės laisvai gauti ir skleisti informaciją neužtikrinimas žiniasklaidos veikloje (biurokratinės informacijos rengimo ir sklaidos kliūtis sudaro valstybės ir savivaldybių institucijos);
- perteklinės (perdėtai griežtos) teisės aktų normos, reglamentuojančios atsakomybę už netinkamą raišką žiniasklaidoje: Baudžiamojo kodekso straipsniai, nustatantys bausmes už įžeidimą ir šmeižimą, ir Administracinių teisės pažeidimų kodekso straipsnis, numatantis atsakomybę už Prezidento įžeidimą ar šmeižimą;
- informacijos šaltinio atskleidimo reglamentavimo nepakankamas apibrėžtumas Visuomenės informavimo įstatyme ir Baudžiamojo proceso kodekse;

- nepakankamas teisinis žiniasklaidos nuosavybės koncentracijos ir užimamos rinkos dalies ribojimas;
- galimybė dėl tos pačios publikuotos žiniasklaidoje informacijos apskusti žiniasklaidos organizacijų atstovus skirtingoms institucijoms (dėl įstatymo ir etikos pažeidimo) bei potencialios sankcijos žiniasklaidos organizacijoms dėl pretendavimo į Spaudos, radijo ir televizijos rėmimo fondo paramą.

Ribojantys žiniasklaidos laisvę Lietuvoje *politinės aplinkos veiksniai*:

- juridiniams politikos subjektams pavaldi žiniasklaida (Druskininkų savivaldybės atvejis, kai savivaldybės lėšomis išlaidoma žiniasklaida sudaro nelygiavertę finansines ir informacines konkurencijos sąlygas politikos subjektams nepriklausančiai žiniasklaidai);
- palyginti didelę atitinkamos žiniasklaidos rinkos dalį užimanti valdžios atstovų (Seimo narių, savivaldybių vadovų, tarybos narių) ir jų artimųjų valdoma žiniasklaida;
- žiniasklaida, politikų pajungiamą per statytinius organizacijų nuosavybės ir valdymo struktūroje (politinės įtakos modelis, kai pagrindinius žiniasklaidos turinio įreminimo elementus nustato politikai bei su jais susiję asmenys);
- žiniasklaida, gaunanti iš politikos subjektų finansavimą už užsakomosios informacijos skelbimą ir atitinkamai skleidžianti politiškai tendencingą (paltankų reklamos užsakovams) redakcinį turinį.

Ribojantys žiniasklaidos laisvę Lietuvoje *ekonominės aplinkos veiksniai*:

- nepakankamas žiniasklaidos organizacijų ekonominis pajėgumas (dėl ekonominės krizės ir (arba) valstybės

finansinės politikos žiniasklaidos subjektų atžvilgiu);

- didelė žiniasklaidos organizacijų nuosavybės ir rinkos dalies koncentracija, tų pačių subjektų disponavimas žiniasklaida ir kitų ekonomikos sričių organizacijų nuosavybe (tarpšakinė koncentracija);
- žiniasklaidos subjektų nuosavybės

santykių dalinis paviešinimas ir žiniasklaidos organizacijų vidinės elgsenos taisyklių nesudarymas bei neviešinimas (ribotas nuosavybės ir vadybinių principų skaidrumas);

- nepakankamos žiniasklaidos organizacijų darbuotojų (žurnalistų, redaktorių) socialinės garantijos.

LITERATŪRA IR ŠALTINIAI

ALEKNONIS, Gintaras (2010). Komunikaciniai teisės žinoti ir laisvės informuoti aspektai. *Socialinių mokslų studijos*, t. 2(6), p. 7–21. ISSN 2029–2236.

BALČIŪNIENĖ, Rūta (2013). STT atliko kratą BNS redaktorės namuose. *Vz.lt*, 2013-11-08. Prieiga: <<http://vz.lt/?PublicationId=2db6a740-4559-4dab-8767-dccf739fab69>> [žiūrėta 2014 m. sausio 4 d.].

BNS. Seimo valdyba atšaukė žurnalistų darbą varžiusią tvarką. *Delfi.lt*, 2009-01-29. Prieiga: <<http://verslas.delfi.lt/Media/seimo-valdyba-atsauke-zurnalistu-darba-varzusia-tvarka.d?id=20336399>> [žiūrėta 2014 m. sausio 4 d.].

BNS. Mokesčių inspekcija tikrins, ar „Ekonomika.lt“ žurnalistams mokami vokeliai. *Delfi.lt*, 2012-10-19. Prieiga: <<http://www.delfi.lt/verslas/media/mokesciu-inspekcija-tikrins-ar-ekonomikalt-zurnalistams-mokami-vokeliai.d?id=59799779>> [žiūrėta 2014 m. sausio 25 d.].

BNS. V. Uspaskichas perleido turėtas koncerno „Vikonda“ ir „Krekenavos pašarų“ akcijas. *Delfi.lt*, 2014-03-14. Prieiga: <<http://www.delfi.lt/verslas/verslas/vuspaskichas-perleido-turetas-koncerno-vikonda-ir-krekenavos-pasaru-akcijas.d?id=60899295>> [žiūrėta 2014 m. sausio 19 d.].

Europos žmogaus teisių ir pagrindinių laisvių apsaugos konvencija. *Valstybės žinios*, 1995-05-16, Nr. 40-987.

Freedom House (2013a). *Freedom of the Press. Methodology*. Prieiga: <<http://www.freedomhouse.org/sites/default/files/FOTP%202013%20Booklet%20Final%20Complete%20-%20Web.pdf>> [žiūrėta 2013 m. lapkričio 17 d.].

Freedom House (2013b). *Freedom of the Press. Methodology*. Prieiga: <<http://www.freedomhouse.org/sites/default/files/FOTP%202013%20Metho>

dology%20website.pdf > [žiūrėta 2013 m. lapkričio 17 d.].

Freedom House (2013c). *Freedom of the Press: Global. Scores and Status (1980–2012)*. Prieiga: <<http://www.freedomhouse.org/report-types/freedom-press>> [žiūrėta 2013 m. lapkričio 17 d.].

Internetozinios.lt (2014). UAB „Interneto žinių“ portalai, ką Jums tai galėtų reikšti? Prieiga: <<http://www.internetozinios.lt/>> [žiūrėta 2014 m. sausio 25 d.].

Lietuvos radijo ir televizijos komisija (2013). Transliuotojas: UAB „Kėdainių krašto televizija“. Prieiga: <http://www.rtk.lt/lt/transliuotojai/uab_ke-dainiu_krasto_televizija> [žiūrėta 2014 m. sausio 19 d.].

JASTRAMSKIS, Deimantas (2009). *Žiniasklaidos organizacijos nuosavybės struktūros ir žiniasklaidos priemonės šališkumo raiškos santykis (Lietuvos nacionalinių dienraščių tyrimas 2004 m. Lietuvos Prezidento rinkimų kampanijos metu)*. Daktaro disertacija. Vilnius: Vilniaus universitetas. 142 p.

JASTRAMSKIS, Deimantas (2013). Žiniasklaidos paramos politika Lietuvoje. *Informacijos mokslai*, t. 63, p. 129–141. ISSN 1392-0561.

Lietuvos Respublikos baudžiamojo kodekso patvirtinimo ir įsigaliojimo įstatymas. Baudžiamasis kodeksas. *Valstybės žinios*, 2000-10-25, Nr. 89-2741.

Lietuvos Respublikos baudžiamojo proceso kodekso 37, 40, 44, 46, 48, 53, 55, 56, 62, 63, 64, 65, 70, 73, 80, 82, 90, 93, 108, 110, 111, 130, 131, 132, 139, 140, 141, 142, 151, 154, 160, 161, 166, 167, 168, 171, 178, 186, 199, 212, 214, 217, 225, 232, 233, 234, 254, 256, 276, 287, 296, 300, 302, 303, 308, 310, 312, 313, 314, 316, 317, 318, 319, 320,

324, 326, 327, 329, 333, 342, 358, 367, 368, 370, 372, 373, 374, 375, 377, 380, 381, 382, 384, 385, 409, 413, 414, 439, 447, 448, 454, 460 straipsnių pakeitimo ir papildymo, 306 straipsnio pripažinimo netekusiu galios, Kodekso papildymo 41(1), 77(2), 80(1), 374(1), 374(2), 412(1) straipsniais ir Kodekso priedo papildymo įstatymas. *Valstybės žinios*, 2007-07-21, Nr. 81-3312.

Lietuvos Respublikos visuomenės informavimo įstatymo 2, 22, 24, 27, 27¹, 33, 36 straipsnių pakeitimo ir papildymo įstatymas. *Valstybės žinios*, 2010-10-18, Nr. 123-6262.

Lietuvos Respublikos įstatymas dėl Lietuvos Respublikos administracinių teisės pažeidimų kodekso pakeitimo ir papildymo. *Valstybės žinios*, 1994-07-29, Nr. 58-1132.

Lietuvos Respublikos konkurencijos įstatymo pakeitimo įstatymas. *Valstybės žinios*, 2012-04-07, Nr. 42-2041.

Lietuvos Respublikos Konstitucija. *Valstybės žinios*, 1992-11-30, Nr. 33-1014.

Lietuvos Respublikos kultūros ministerijos informacija (2013). Duomenys apie juridinių asmenų, kurie yra vietinių, regioninių ir nacionalinių laikraščių, žurnalų ar informacinės visuomenės informavimo priemonių valdytojai, dalyvius. Prieiga per internetą: <<http://www.lrkmlt/index.php?3851369224>> [žiūrėta 2014 m. sausio 19 d.].

Lietuvos Respublikos teisės gauti informaciją iš valstybės ir savivaldybių institucijų ir įstaigų įstatymo pakeitimo įstatymas. *Valstybės žinios*, 2005-11-26, Nr. 139-5008.

Lietuvos Respublikos visuomenės informavimo įstatymo pakeitimo įstatymas. *Valstybės žinios*, 2006-07-27, Nr. 82-3254.

Lietuvos Respublikos visuomenės informavimo įstatymo 2, 5, 19, 22, 25, 26, 28, 31, 32, 33, 34, 35, 37, 38, 39, 40, 41, 42, 44, 47, 48, 49, 50, 52, 54 straipsnių ir priedo pakeitimo, įstatymo papildymo 34¹, 34², 40¹ straipsniais ir nauju trečiuoju skirsniu įstatymas. *Valstybės žinios*, 2010-10-18, Nr. 123-6260.

Lietuvos Respublikos visuomenės informavimo įstatymo 47 straipsnio pakeitimo įstatymas. *Valstybės žinios*, 2012-06-30, Nr. 76-3924.

Lietuvos statistikos departamentas (2014). Bendrasis vidaus produktas. Požymiai: statistiniai rodikliai ir metai. Prieiga: <<http://db1.stat.gov.lt/statbank/>

SelectVar-Val/saveselections.asp> [žiūrėta 2014 m. sausio 25 d.].

Lietuvos žurnalistika: dienos ir darbai. 1990 m. sausis–2007 m. gruodis (2008). *Almanachas „Žurnalistika 1990–2007“*. Vilnius: Viešojoji įstaiga „Žurnalistų sąjungos fondas“, p. 178–215. ISSN 0135-1346.

MEŠKAUSKAITĖ, Liudvika (2004). *Žinias-klaidos teisė*. Vilnius: Teisinės informacijos centras. 320 p. ISBN 9955-557-32-X.

MCQUAIL, Denis (2005). *McQuail's mass communication theory*. 5th ed. London: Sage Publications. 616 p. ISBN 1-4129-0372-1.

Nacionalinė rajonų ir miestų laikraščių leidėjų asociacija. Kreipimasis, 2013-11-16. Prieiga: <<http://www.nrmla.lt/?lang=lt&mID=5&id=113>> [žiūrėta 2014 m. sausio 4 d.].

Nacionalinė teismų administracija (2013). Teismų statistika. Baudžiamųjų bylų nagrinėjimo ataskaita Bylų procesas (I instancijos teismuose). 2004–2012 m. Prieiga: <<http://www.teismai.lt/lt/teismai/teismai-statistika/>> [žiūrėta 2013 m. gruodžio 28 d.].

Pečeliūnienė, Lina. Kaip mes beviltiškai kovojame prieš sukčių balsą. *Delfi.lt*, 2012-10-23. Prieiga: <<http://www.delfi.lt/news/ringas/lit/lpece-liuniene-kaip-mes-beviltiskai-kovojame-pries-sukciu-balsa.d?id=59822289>> [žiūrėta 2014 m. sausio 25 d.].

PIESLIAKAS, Alenas (2013). Vilniaus miesto apylinkės teismo pirmininko pavaduotojo teisėjo Aleno Piesliako pranešimas. 2013-04-26 apskritojo stalo diskusija „Privataus kaltinimo instituto probleminiai aspektai bei įžaidimo ir šmeižimo dekriminalizavimo galimybės“. Prieiga: <<http://www.advoco.lt/lt/advokatoms-padejejjams/seminaru-medziaga-1.html>> [žiūrėta 2014 m. sausio 4 d.].

ŠALC, Daiva (2012). Kaip aš emiau alga vokelyje, o Mokesčių inspekcija ignoravo mano pagalbos šauksmą. *Lrytas.lt*, 2012-10-24. Prieiga: <<http://bendraukime.lrytas.lt/isklausykite/kaip-as-emiau-alga-vokelyje-o-mokesciu-inspekcija-ignoravo-mano-pagalbos-sauksma.htm#.UuUWNxDFHIU>> [žiūrėta 2014 m. sausio 26 d.].

ŠINDEIKIS, Algimantas (2013). Žodžio laisvė ir jos ribų kaita per su atkurtos nepriklausomybės dešimtmečius. *Jurisprudencija*, t. 20 (3), p. 1023–1060. ISSN 1392–6195.

„Transparency International“ Lietuvos skyrius (2012). S.T.I.R.NA. info. Beta versija. Žiniasklaidos priemonių savininkai. Prieiga: <<http://stirna.info/>> [žiūrėta 2014 m. sausio 26 d.].

Valstybės teikiamos dalinės finansinės paramos kultūriniam ir šviečiamiesiems projektams pagal Spaudos, radijo ir televizijos rėmimo fondui pateiktas paraiškas bendrųjų konkursų nuostatai. Lietuvos Respublikos Vyriausybės nutarimas Nr. 1190 „Dėl valstybės teikiamos dalinės finansinės paramos kultūriniam ir šviečiamiesiems projektams pagal Spaudos, radijo ir televizijos rėmimo fondui pateiktas paraiškas bendrųjų konkursų nuostatų patvirtinimo“. *Valstybės žinios*, 2007-11-15, Nr. 117-4800.

Veidas.lt. V. Uspaskichas lenda iš už „Ekonomika.lt“ ir „Balsas.lt“ savininkų širmos. *Veidas.lt*, 2012-03-09. Prieiga: <[\[uspaskichas-lenda-is-uz-ekonomika-lt-ir-balsas-lt-savininku-sirmos\]\(http://www.veidas.lt/v-uspaskichas-lenda-is-uz-ekonomika-lt-ir-balsas-lt-savininku-sirmos\)> \[žiūrėta 2014 m. sausio 25 d.\].](http://www.veidas.lt/v-</p></div><div data-bbox=)

Visuotinė žmogaus teisių deklaracija. *Valstybės žinios*, 2006-06-17, Nr. 68-2497.

Viešųjų pirkimų tarnyba (2014). Viešinio paslaugų pirkimai 2011 – 2013 m. I pusm. Prieiga: <http://www.vpt.lt/vpt/uploaded/Kita/Viesinimo%20paslaugu%20-pirkimai_2011-2013%20m.%20I%20pusm.pdf> [žiūrėta 2014-01-25].

Vyriausioji tarnybinės etikos komisija (2012). PIDT1. Bendrieji duomenys. Vytautas Gapšys. Prieiga: <http://vtek.lt/vtek_deklaracijos/deklaracija.php/?&id=11452> [žiūrėta 2014 m. sausio 19 d.].

Žurnalistų etikos inspektoriatas tarnyba (2013). Naujienos. Prieiga: <<http://www.lrs.lt/intl/zeit.show?theme=662&lang=1&doc=2107>> [žiūrėta 2014 m. sausio 19 d.].

FACTORS OF LIMITATION OF MEDIA FREEDOM IN LITHUANIA

Deimantas Jastramskis

S u m m a r y

The analysis presented in this article reveals what factors of legal, political and economic environment reduce the media freedom in Lithuania.

The Constitution of the Republic of Lithuania stipulates that everyone has a right to hold opinions and freely express those, to obtain and disseminate information, whereas censorship of mass information is prohibited. The right to collect, obtain and publish information is stipulated by laws. However, journalists not always are able to access public records through clear administrative procedures in a timely manner.

There are articles determining libel and defamation in the Lithuanian Penal Code (journalists and other citizens can be punished by fines or become imprisoned for up to two years). Although penalties for „irresponsible journalism“ are applied only in exceptional cases, libel and defamation articles in the Penal Code stimulate self-censorship of some journalists.

There are no special legal acts in Lithuania that would restrict the ownership concentration of the media organisations or the parts of the market that they occupy. Due to insufficient restriction on the property concentration in media, the legal environ-

ment (in relation to the independent media variety) is not assessed as very favourable.

In Lithuania some editorial office owners (as well as editors) may support some political forces and consequently, the media administered by them disseminate quite biased political content. This is very obvious in the regional municipalities, where a large part of the local media is financially dependent on politicians and the main shareholders of the local media are also politicians. In connection to the political-financial influence on editorial offices self-censorship of journalists is a part of daily routine in some media organizations.

There is an excessive concentration of media ownership in the hands of private interests that can be linked to the powerful societal actors. Highly concentrated groups that control organizations both in the media market and other fields of economy limit the variety of the media content on the national, regional and local levels.

Since the property relations of the Lithuanian media subjects are only partially publicised and internal norms of behaviour and rules of the editorial offices are usually not developed, the management transparency of the media organisations is quite low.

The economic pressure on the journalists is huge. Also one of the measures of reducing the journalist social benefits is a widespread practise not to enter into labour or authorship contracts, but rather to force them to work as freelancers on the basis of certificates issued by the State Tax Inspectorate.

The analysed legal, political and economic factors of intervention in the media work process shows that the media independence from external actors is not ensured but the situation cannot be assessed as extremely critical from this point of view.